

LOKALNI AKCIONI PLAN ZA DJECU OPĆINE ILIJAŠ ZA PERIOD 2020-2022. GODINA

*Djetetom se smatra osoba ispod 18 godina, ukoliko se zakonom date zemlje
punoljetstvo ne stiče ranije.*

Konvencija o pravima djeteta UN

SADRŽAJ

<i>Uvod</i>	<i>3</i>
<i>Lokalni akcioni plan u kontekstu lokalne zajednice</i>	<i>4-6</i>
<i>Zakonska regulativa</i>	<i>7-8</i>
<i>Analiza stanja općine Ilijaš</i>	<i>9-10</i>
<i>Analiza stanja predškolskog obrazovanja</i>	<i>11-13</i>
<i>Analiza stanja osnovnog obrazovanja</i>	<i>14-21</i>
<i>Analiza stanja srednjeg obrazovanja</i>	<i>22-27</i>
<i>Analiza stanja – zdravstvena zaštita</i>	<i>28</i>
<i>Analiza stanja – socijalna zaštita</i>	<i>29-32</i>
<i>Analiza stanja – slobodno vrijeme i nevladine organizacije</i>	<i>33-35</i>
<i>Plan djelovanja po oblastima</i>	
<i>Oblast obrazovanje</i>	<i>36-40</i>
<i>Oblast zdravstvena zaštita</i>	<i>41</i>
<i>Oblast socijalna zaštita.....</i>	<i>42-43</i>
<i>Oblast nevladine organizacije</i>	<i>44-50</i>

UVOD

Bosna i Hercegovina, zemlja potpisnica UN Konvencije o pravima djeteta (UNCRC) obavezala se da će poduzimati sve potrebne mjere i aktivnosti u cilju pune provedbe Konvencije o pravima djeteta, te kreirati politike i strategije koje će biti naklonjene djeci i koje će doprinijeti poboljšanju uslova života i usluga za djecu na svim nivoima. Bosna i Hercegovina je do sada uz Konvenciju o pravima djeteta potpisala i dva fakultativna protokola, i to: Fakultativni protokol o uključivanju djece u oružane sukobe i Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji iz 2000., kao i Deklaraciju o Milenijskim ciljevima razvoja. U proteklom periodu urađena su tri akciona plana za djecu Bosne i Hercegovine (2002–2010, 2011–2014, 2015–2018), kao i izvještaji o implementaciji Konvencije o pravima djeteta za UN Komitet za prava djeteta u Ženevi. Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine za period 2015–2018. posebno ističe ulogu lokalnih zajednica u konkretizaciji mjera i aktivnosti iz Akcionog plana za djecu, te potrebu izrade akcionih planova prilagođenih potrebama i prioritetima djece u lokalnim zajednicama. Lokalni akcioni plan za djecu je strateški dokument čiji je cilj stvaranje sigurnog i ugodnog okruženja za djecu u skladu sa principima definisanim u Konvenciji o pravima djeteta, dokumentu "Svijet po mjeri djeteta" i Akcionim planom za djecu Bosne i Hercegovine. To je instrument za ostvarivanje prava djeteta i poboljšanje položaja djece u lokalnim zajednicama, pomoću kojeg se može obezbijediti ravnopravan tretman sve djece a posebno marginalizovanih grupa djece.

LOKALNI AKCIONI PLAN U KONTEKSTU LOKALNE ZAJEDNICE

Inicijativom međunarodne organizacije World Vision BiH u općini Ilijaš, početkom aprila 2018. godine počela je implemetacija programa jačanja referalnih mehanizama zaštite i osnaživanja djece u općini Ilijaš. Navedeni program imao je za cilj intenziviranje saradnje ključnih aktera na lokalnom nivou: ilijaških osnovnih i srednjih škola, Službe socijalne zaštite općine Ilijaš, Policijskom stanicom Ilijaš, Organizacionom jedinicom Dom zdravlja Ilijaš, nevladinih organizacija i Općine Ilijaš. U proteklom periodu, a u organizaciji World Vision-a, predstavnici navedenih institucija održali su niz konsultativno-radnih sastanaka na lokalnom nivou, učešćem na zajedničkim predavanjima i obukama razmijenili informacije sa predstavnicima drugih općina te realizovali različite aktivnosti za djecu i mlade. Poštujući odredbe UN Konvencije o pravima djeteta, uvažavajući odredbe Ustava Federacije BiH, kojom je propisano da će Federacija BiH osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda, uključujući prava na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, socijalnu zaštitu, prehranu, zaštitu porodice i djece te njegujući multisektorski i integrisani pristup djelovanja, 06. februara 2019. godine, u Općini Ilijaš potpisan je Sporazum o saradnji između subjekata zaštite djece i mladih na području općine Ilijaš: JU "Kantonalni centar za socijalni rad"-Služba socijalne zaštite općine Ilijaš, JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo – Organizaciona jedinica Ilijaš, JU "Djeca Sarajeva"-Vrtić Ilijaš, JU OŠ "Hašim Spahić", JU OŠ "Podlugovi", JU OŠ "Stari Ilijaš", JU OŠ "Srednje", JU OŠ "Đulistan", JU Srednjoškolski centar "Nedžad Ibrišimović", PU srednja škola "Perzijsko-bosanski koledž sa internatom", Udruženje "Budi mi drug", Udruženje Omladinska organizacija "Iskoristi dan-Carpe Diem" i Općina Ilijaš. Potpisivanjem Sporazuma subjekti su regulisali međusobne partnerske obaveze na lokalnom nivou, a u cilju:

- efikasnijeg provođenja zakonskih principa u ostvarivanju adekvatne zaštite djece i mladih od nasilja na području općine Ilijaš;
- jačanja partnerstava među subjektima zbrinjavanja i zaštite, odnosno uspostavljanja međusobne sistemske povezanosti;
- stvaranje baze podataka o nasilju nad i među djecom i mladima;
- skretanje pažnje na probleme nasilja nad djecom kroz aktivnosti za prevenciju nasilja;
- stvaranje boljih uslova za kvalitetnije obrazovanje za svu djecu i mlade na području općine Ilijaš;
- pomoć djeci i mladima sa umanjenim sposobnostima i
- stvaranje uslova za pružanje jednakih mogućnosti za psiho-fizički razvoj sve djece i mladih na području općine Ilijaš.

Na susretima sa predstavnicima radnih grupa iz drugih općina (Breza, Ilijaš, Hadžići, Istočna Ilidža i Istočno Novo Sarajevo) zajedničkom analizom su identifikovane grupe ranjive djece, gdje su među najčešćih pet:

- djeca iz socijalno ugroženih porodica (nezaposleni roditelji, domaćinstva sa malim prihodima ili loši opći uslovi života);
- djeca izložena porodičnom nasilju i vaspitno zanemarena djeca;
- djeca čiji su roditelji bolesni ili su ovisnici (teža oboljenja, alkohol, kladionice ili

kocka);

- djeca sa posteškoćama u razvoju i
- djeca iz ruralnih zajednica.

Navedenom analizom nastojalo se utvrditi koje grupe djece su najizloženije riziku te kojima treba posvetiti veću pažnju zajednice te institucija i profesionalaca. Grupa za dobrobit djece konstatovala je da na području općine Ilijaš nema ranjivih grupa djece u smislu etničke ili nacionalne diskriminacije.

U sklopu implementacije projekta Zaštite djece, World Vision u BiH je pokrenuo proces koordinacije i rukovođenja participativnog procesa kreiranja Lokalnog akcionog plana (LAP) za djecu u općini Ilijaš. ***Akcioni plan za djecu Općine Ilijaš za period 2020–2022. sagledava sveobuhvatne potrebe djece i mladih na lokalnom nivou i nedostajuće kapacitete koji će u naznačenom periodu planiranim aktivnostima biti nadomješteni, što će doprinijeti napretku u ostvarivanju i poštivanju prava djeteta na lokalnom nivou.***

Potreba za izradom Akcionog plana za djecu Općine Ilijaš proističe iz obaveze i odnosa vlasti prema velikoj populaciji djece do 18 godina koja žive na prostoru Općine Ilijaš.

Svrha Akcionog plana za djecu Općine Ilijaš je da kroz set intervencija na lokalnom nivou osigura da su sve djevojčice i svi dječaci sigurni, kako kroz unapređenje kvalitete referalnih mehanizama, tako i kroz kreiranje lokalnih politika koje mogu djelovati preventivno i smanjiti sigurnosne rizike, a povećati prilike za smisleno i zabavno učešće za svu djecu unutar jedne lokalne zajednice.

Cilj Akcionog plana je: uspostavljanje sistema i politika naklonjenih djeci i dostizanje evropskih standarda brige o djeci.

Posebni ciljevi Akcionog plana su: • motiviranje uposlenika u Općini za rad na zaštiti prava djeteta; • dosljedno provođenje zakonskih propisa i podzakonskih akata uz obezbjeđenje sredstava putem budžeta; • obezbjeđenje funkcioniranja mehanizama koji će garantirati participaciju djece u pitanjima koja se tiču djeteta; • razvijanje uslova za kvalitetno obrazovanje sve djece; • razvijanje odgovornosti porodice za potrebe djece; • pomoć porodici u odgoju i zaštiti djece; • organiziranje slobodnog vremena djece u skladu sa potrebama djece i mladih; • zdravstvena zaštita djece i mladih, njegovanje i razvijanje zdravih stilova života; • obezbijediti uslove za bezbjedno odrastanje djece i mladih; • razvijanje partnerskih odnosa s nevladinim organizacijama koje imaju • programe za djecu i s djecom; • uključivanje poduzetnika i kompanija na poboljšanju uslova života djece i mladih u lokalnoj zajednici; • uspostavljanje mehanizama za praćenje i ostvarivanje prava djeteta u porodici, školi i lokalnoj zajednici

Metodologija u izradi Akcionog plana za djecu Općine Ilijaš prati Programska područja UN Konvencije o pravima djeteta, koja obuhvata i sumira sve potrebe i segmente života djece u lokalnoj zajednici. Standardi koje treba da postigne Općina Ilijaš usaglašeni su sa

standardima UN Komiteta za prava djeteta, fakultativnim protokolima uz Konvenciju o pravima djeteta, evropskim konvencijama koje je naša zemlja ratificirala, kao i strategijama razvoja BiH, Federacije BiH, indikatorima za praćenje prava djeteta u BiH, Strategijom za izjednačavanje mogućnosti osobama s invaliditetom u FBiH, Strategijom za nadzor nad opojnim drogama, sprečavanje i suzbijanje zloupotrebe opojnih droga, kao i Strategijom razvoja Općine Ilijaš, te Strategijom za mlade Općine Ilijaš.

Evaluacija realizacije Akcionog plana za djecu Općine Ilijaš vršit će se unutarnjom evaluacijom kroz izvještaje za Općinsko vijeće Ilijaš i eksternom evaluacijom koju će vršiti članovi Radne grupe za izradu Lokalnog akcionog plana za djecu Općine Ilijaš.

Radna Grupa za izradu Lokalnog akcionog plana Općine Ilijaš definisala je oblasti koje čine sadržaj Lokalnog plana akcije i to:

1. OBRAZOVANJE
2. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA
3. SOCIJALNA ZAŠTITA
4. SLOBODNO VRIJEME I NEVLADINE ORGANIZACIJE

Rješenjem Općinskog načelnika o imenovanju radne grupe za izradu, implementaciju i praćenje Lokalnog akcionog plana za djecu Općine Ilijaš za period 2020-2022. godina, broj: 01/2-38-2394/19 od 11.11.2019 .godine u Radnu grupu imenovani su:

1. Enisa Mešetović - Koordinatorica Radne grupe za izradu, implementaciju i praćenje Lokalnog akcionog plana za djecu općine Ilijaš za period 2020-2022. godine
Općina Ilijaš
2. Jasmina Pupo, članica – JU "Kantonalni centar za socijalni rad" Služba Ilijaš
3. Mersad Orić, član – JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo OJ Dom zdravlja Ilijaš
4. Ilda Bekrić, članica – JU "Djeca Sarajeva" Vrtić Ilijaš
5. Dženita Čehajić-Kulo, članica – JU OŠ "Srednje"
6. Enisa Džakmić, članica – JU OŠ "Srednje"
7. Aldina Bešlija Salkić, članica – JU OŠ "Hašim Spahić" i JU OŠ "Stari Ilijaš"
8. Amra Kahriman, članica – JU OŠ "Podlugovi"
9. Amir Džafo, član – JU SŠC "Nedžad Ibrišimović"
10. Meliha Mešetović, članica – Udruženje "Budi mi drug"
11. Elma Čutura, članica – Udruženje Omladinska organizacija "Iskoristi dan-Carpe Diem"
12. Šeherzada Čosić, članica – predstavnik Općinskog vijeća Ilijaš.

ZAKONSKA REGULATIVA

Okosnicu Akcionog plana čini UN Konvencija o pravima djeteta. Bosna i Hercegovina, kao njena potpisnica, sa svojim gradovima i općinama, dužna je da sprovodi njena načela. Ovim Akcionim planom se garantuje sprovođenje UN Konvencije i to da dijete ima pravo da:

- utiče na donošenje i provođenje odluka u svom gradu,
- izrazi svoje mišljenje o gradu kakav želi,
- aktivno učestvuje u životu porodice, škole, zajednici i u svim vidovima društvenog života,
- dobije osnovne usluge kao što su zdravstvena zaštita, odgoj i obrazovanje, te smještaj,
- pije čistu vodu i ima pristup odgovarajućim sanitarijama,
- bude zaštićeno od svih oblika nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije, - da se bezbjedno sam kreće ulicama/da se u svom gradu osjeća bezbjedno,
- se susreće sa prijateljima i igra,
- ima zelene površine za igru, rekreaciju i sport,
- živi u nezagađenoj okolini,
- učestvuje u sportskim, kulturnim i društvenim manifestacijama,
- bude ravnopravan građanin svoga grada sa pristupom svim uslugama, bez obzira na njegovo etničko porijeklo, vjeroispovijest, spol, uvjete u kojima živi i/ili sposobnosti

Sljedeći dokumenti su korištena kao pravni okvir za zaštitu djece i osnova za izradu plana:

Međunarodni dokumenti

- UN Konvencija o pravima djeteta,
- Fakultativni protokoli o uključivanju djece u oružane sukobe,
- Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji iz 2000. godine,
- Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe,
- Konvencija Vijeća Evrope o kontaktu koji se tiče djece,
- Konvencija (Haška) o međunarodnom ostvarivanju prava za izdržavanje djeteta i drugim oblicima izdržavanja porodice,
- Konvencija o pravima djeteta, Međunarodni dokument, usvojen od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 20. novembra 1989. godine,
- Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Službeni glasnik BiH-Međunarodi ugovori, broj 19/13),
- Evropska povelja o učešću mladih u životu na općinskom i regionalnom nivou.

Državni nivo BiH

- Krivični zakon BiH (Službeni glasnik BiH, broj 37/03),
- Zakon o prekršajima BiH (Službeni glasnik BiH, broj 20/04),

- Zakon o krivičnom postupku BiH (Službeni glasnik BiH, broj 36/03),
- Zakon o zabrani diskriminacije BiH (Službeni glasnik BiH, broj 59/09),
- Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (Službeni glasnik BiH, broj 16/03, 102/09, 32/10 – prečišćeni tekst).

Federacija BiH

- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH (Službeni glasnik FBiH, broj 22/05, 51/06),
- Porodični zakon FBiH (Službene novine FBiH, broj 35/05, 41/05),
- Krivični zakon FBiH (Službene novine FBiH, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10)
- Zakon o krivičnom postupku FBiH (Službene novine FBiH, broj 35/03, 56/04, 37/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10), -
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH (Službene novine FBiH, broj 44/98, 42/99, 12/09),
- Zakon o prekršajima FBiH (Službene novine FBiH, broj 32/06),
- Zakon o vanparničnom postupku FBiH (Službene novine FBiH, broj 2/98, 39/94, 73/05),
- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom (Službene novine FBiH, broj 36/99, 54/04, 39/06, 14/09),
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH (Službene novine FBiH, broj 29/97, 46/10),
- Pravilnik o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti od alkohola, opojnih droga ili psihotropnih supstanci učinilaca nasilja u porodici (Službene novine FBiH, broj 23/08),

Kanton Sarajevo

- Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom (Službene novine Kantona Sarajevo, broj: 38/14 – Prečišćeni tekst, 38/16, 44/17 i 28/18)

Lokalni nivo – Općina Ilijaš

- Strategija razvoja općine Ilijaš 2018-2022. godine
- Strategija prema mladima općine Ilijaš sa akcionim planom 2018-2022. godine

ANALIZA STANJA OPĆINE ILIJAŠ

Općina Ilijaš se nalazi u središnjem dijelu BiH, sjeverozapadno od Sarajeva, u dolini rijeke Bosne, i uz magistralni put Sarajevo - Tuzla, a pripada Kantonu Sarajevo u FBiH. Općina ima izuzetno povoljan geostrateški položaj, a nalazi se u neposrednoj blizini bosanskohercegovačke prijestolnice, na raskrsnici regionalnih puteva, koji je povezuju sa susjednim općinama, kao i sa svim dijelovima BiH. Graniči sa općinama: Visoko, Breza, Vareš (pripadaju Zeničko-dobojskom kantonu), Sokolac, Istočni Stari Grad (pripadaju Republici Srpskoj), Vogošća, Stari Grad, Novi Grad i Centar (pripadaju Kantonu Sarajevo). Općina Ilijaš je po teritorijalnom principu organizirana u 14 mjesnih zajednica koje su sačinjene od 64 naseljena mjesta u kojima prema podacima JU Službe za zapošljavanje KS od 30.06.2019. godine, živi 20.603 stanovnika.

Dobna struktura	2016.	2017.	2018.	2019.
0-14	4.391	3.449	3.525	3.530
15-64	12.719	14.702	14.449	14.414
65 i više	2.987	2.191	2.515	2.569
UKUPNO	20.097	20.342	20.489	20.603

Tabela 1. - Dobna struktura stanovništva Općine Ilijaš
(Izvor: Statistički bilteni JU Zavoda za zapošljavanje Kantona Sarajevo)

Naziv MZ	Sportske plohe/igrališta	Mobilijari ili parkovi	Školske plohe/igrališta	Školske dvorane	Stadion	Sportske dvorane
Ilijaš Grad	x	2	2	2	1	1
Stari Ilijaš	1	x	1	1	x	x
Misoča	1	2	1	x	x	x
Malešići	x	x	1	x	x	x
Podlugovi	x	x	1	1	x	x
Lješevu	1	x	2	1	x	x
Luka	1	1	x	x	x	x
Ljubnići	x	x	x	x	1	x
Mrakovo	2	1	x	x	x	x
Srednje	1	x	1	1	x	x
Gajevi	x	x	x	x	x	x
Dragoradi	1	x	x	x	x	x
Kamenica	1	x	x	x	x	x
UKUPNO	9	6	9	6	2	1

Tabela 2. Podaci o infrastrukturi za djecu u mjesnim zajednicama
(Izvor: Služba za društvene djelatnosti i poslove mjesnih zajednica Općine Ilijaš)

R/B	Programsko područje	2016. KM	2017. KM	2018. KM
1.	Socijalna zaštita djece	121.000,00	127.000,00	172.000,00
2.	Obrazovanje	292.000,00	479.000,00	472.000,00
	Kapitalna ulaganja u obrazovanje	211.000,00	111.000,00	977.000,00
3.	Zdravstvena zaštita	441.436,00	240.000,00	20.000,00
4.	Slobodno vrijeme i NVO organizacije (tekuća i kapitalna ulaganja)	200.000,00	404.555,00	962.500,00
	UKUPNA ULAGANJA	824.441,436	1.361.555,00	2.603.500,00

Tabela 3. Ulaganje Općine za potrebe djece u periodu 2016 -2018.
(Izvor: Dokumenti Budžeta Općine Ilijaš 2016.,2017. i 2018. godina)

ANALIZA STANJA PREDŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

Na području općine Ilijaš djeluju dvije predškolske ustanove i to:

1. JU Predškolska ustanova "Djeca Sarajeva – Vrtić Ilijaš" i
2. Privatna predškolska ustanova-vrtić "Behar".

2018/19. godina						
RB	NAZIV GRUPE	BROJ DJECE	DJEČAKA	DJEVOJČICA	STATUS DJECE	DJECA S POTEŠKOĆAMA
1.	Mješovita odgojna grupa djece od 6 mjeseci do 3 godine života	16	10	6	1 dijete roditelji razvedeni	3 djece s medicinskom dokumentacijom; 10 djece – potrebni tretmani logopeda (4 djece ide na privatne tretmane logopedu)
2.	Mješovita odgojna grupa djece od 3 godine života do polaska u školu	27	14	13	1 dijete bez oca (otac preminuo)	
	Odgojna grupa djece u 6.godini života	31	16	15	1 dijete roditelji razvedeni	
Ukupno		74	40	34	3	13

Tabela 4. Brojno stanje djece koja su pohađala Vrtić "Ilijaš " za 2018/19. godinu
(Izvor: JU Predškolska ustanova "Djeca Sarajeva – Vrtić Ilijaš")

PODRUČJE	2016/17.	2017/18.	2018/19.
Vrtić "Ilijaš "	97	53	64
OŠ "Stari Ilijaš"	/	28	46
OŠ "Podlugovi"	35	41	43
OŠ "Srednje"	19	18	18
UKUPNO	151	140	171

Tabela 5. Pregled broja upisane djece u Obavezni program na području općine Ilijaš
(Izvor: JU Predškolska ustanova "Djeca Sarajeva – Vrtić Ilijaš")

U protekle tri godine Vrtić "Ilijaš" ostvario je niz aktivnosti te uzeo učešće u mnogobrojnim manifestacijama, radionicama i posjetama kao što su: Revija kulturno-umjetničkog stvaralaštva djece predškolskih ustanova Kantona Sarajevo; učestvovanje na Dječijem sajmu; nastup prilikom obilježavanja ZO184 u Pozorištu mladih; učestvovanje na Holiday marketu u Sarajevu; održavanjem tradicionalne Kestenijade u vrtiću; obilježavanjem Dječije nedjelje kroz razne aktivnosti i druženje sa PU "Behar" i drugim vrtićima JU "Djeca Sarajeva"; obilježavanje Sedmice mira kroz razne aktivnosti i druženje sa drugim vrtićima; obilježen Međunarodni Dan čistih ruku – posjeta SŠC i šetnja gradom s ciljem poticanja svijesti kod građana o važnosti pranja ruku; obilježavanjem Međunarodnog Dana štednje kroz posjetu Raiffeisen bank i Vakufskoj banci; realizovali posjete općini Ilijaš, Biblioteci, Radiu „ Ilijaš“, Muzičkoj školi, Policijskoj upravi, Apoteci, Vatrogasnoj stanici u sklopu obrade teme zanimanja ljudi, kulturne i javne ustanove; Učestvovali u obilježavanju Dana nezavisnosti BiH i Dana reintegracije Ilijaša kroz posjetu Načelniku općine Ilijaš te prisustvovali polaganju cvijeće na spomeniku; Udruženje nestalih na području općine Ilijaš – učestvovali i položili cvijeće na spomeniku šehida i poginulih boraca; Saradnja sa humanitarnom organizacijom „ Adra “ – pri obilježavanju Dana dječije radosti obezbijedili paketiće za svu djecu; Saradnja sa Crvenim križem Ilijaš u vidu druženja sa djecom i učestvovanja u projektu Clovn therapy; saradnja sa SŠC „Nedžad Ibrišimović“ kroz realizaciju projekta „Društveno korisno učenje“; Asocijacija srednjoškolaca ASUBIH realizovali projekat „Socijalni dan“ te upoznali kako je biti odgajatelj jedan dan; Realizovana saradnja i radionice sa roditeljima: Muzej u koferu, Jesenja radionica, Zimska kreativna radionica, Dar gradu i domovini, Cvijet za mamu, Piramida zdrave ishrane i druge; Ostvarili saradnju sa stručnim timom Vladimir Nazora u sklopu općinskog projekta koji se odnosi na rad s djecom s poteškoćama u razvoju te tim boravio u vrtiću, radio s djecom i dogovorili edukativnu radionicu za odgajatelje koju će uraditi stručni tim Vladimir Nazora; Učešće u sklopu općinskog projekta u saradnji sa World Vision i UNICEFom Jačanje integralnih mehanizama zaštite djece od nasilja na lokalnom nivou; Općina Ilijaš u saradnji sa World Visionom podržala projekat Sportsko-animacijskog sadržaja za djecu iz vrtića „Ilijaš“; World Vision obezbijedio određena sredstva za nabavku sportskih rekvizita potrebnih za realizaciju projekta te učešće u obilježavanju Dana Down sindroma u organizaciji udruženja „Budi mi drug“. Općina Ilijaš je podržala mnogobrojne aktivnosti vrtića „Ilijaš“ u vidu ulaganja u infrastrukturu vrtića te je izmjenjen parket u vrtiću, urađena led rasvjeta, izmjenjen mobilijar u dvorištu vrtića, te je planirana adaptacija sprata u vrtiću s ciljem proširenja kapaciteta vrtića. Također je podržan projekt Sportsko-animacijskog programa za djecu vrtića.

2018/19.						
RB	NAZIV GRUPE	BROJ DJECE	DJEČAKA	DJEVOJČICA	STATUS DJECE	DJECA S POTEŠKOĆAMA
1.	Od 6mj.do 2. god	12	7	5		3
2.	U 3. god	15	10	5		
3.	U 4. god	21	15	6		
4.	U 5. god	25	11	14		
5.	U 6.god	25	9	16		
6.	Od 3 god do 6. god	15	12	3		
7.	Od 3 do 6. god	8	6	2		
UKUPNO		121	70	51		3

Tabela 6. Brojno stanje djece koja su pohađala PU "Behar" za 2018/19. godinu
(Izvor: JU Predškolska ustanova "Djeca Sarajeva – Vrtić Ilijaš")

Vrtić "Behar" uzeo je učešće kroz razne manifestacije kao što su: „U susret proljeću“, Revija kulturno-umjetničkog stvaralaštva djece preškolskih ustanova Kantona Sarajevo, obilježavanje Dječije nedjelje kroz druženje predškolskih ustanova u kantonu i šire, obilježavanje međunarodnog dana štednje kroz zajedničke aktivnosti vrtića i slično.

ANALIZA STANJA OSNOVNOG OBRAZOVANJA

Na području općine Ilijaš djeluje pet (5) osnovnih škola i to:

1. **JU OŠ "Hašim Spahić"**
2. **JU OŠ "Stari Ilijaš"** sa područnim školama:
 - PŠ "Misoča"
 - PŠ "Malešići"
 - PŠ "Bioča"
3. **JU OŠ "Podlugovi"** sa područnim školama:
 - PŠ "Ljubnići"
 - PŠ "Lješevo"
4. **JU OŠ "Srednje"** sa područnim školama:
 - PŠ "Gajevi"
 - PŠ "Dragoradi"
 - PŠ "Kamenica"
5. **PU OŠ "Đulistan"**

Pored navedenih redovnih osnovnih škola, na osnovu Rješenja Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo 2005. godine počela je sa radom **Osnovna muzička i baletska škola "Novo Sarajevo" područno odjeljenje u Ilijašu**, koja vrši obrazovanje djece osnovnoškolskog uzrasta u oblasti muzičke kulture.

Broj područnih škola je osam (8). Nastava u područnim školama realizuje se u kombinovanim odjeljenjima zbog udaljenosti objekata centralnih škola od cjelokupnog školskog područja. Brojno stanje učenika/ca u osnovnim školama na području općine Ilijaš, u protekle tri školske godine, prikazano je u Tabeli 7.

Naziv škole	2017/2018. školska god.	2018/2019. školska god.	2019/2020. školska god.
OŠ „Hašim Spahić“	649	635	614
OŠ „Stari Ilijaš“	539	543	555
OŠ „Podlugovi“	496	481	472
OŠ „Srednje“	267	253	241
OŠ „Đulistan“	192	188	179
UKUPNO:	2 143	2 100	2 061

Tabela 7. Brojno stanje učenika/ca osnovnih škola općine Ilijaš
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

Inkluzivno obrazovanje, pod kojim se podrazumijeva uključenost djece s poteškoćama u razvoju u redovan nastavni proces implementira se u svim školama. U školskoj 2019/20. godini nastavu u osnovnim školama pohađa 29 učenika sa poteškoćama u razvoju (tabela 8). Opservaciju učenika vršio je Centar za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju „Vladimir Nator“ Sarajevo, na osnovu nalaza doktora pedijatra, mišljenja logopeda i mišljenja

učitelja i pedagoga. U procesu realizacije nastave u odjeljenjima u kojima ima učenika sa teškoćama u proteklom periodu bio je evidentan nedostatak asistenata u nastavi.

U školskoj 2019/20. godini odobren je prijem asistenata za rad sa učenicima sa teškoćama u razvoju ali je i taj broj nedostatan za potrebe. Također, rad logopeda u zajednici je neophodan. U proteklih pet godine općina je sufinansirala rad logopeda na području općine Ilijaš, ali u ovoj školskoj godini logoped nije angažovan (tabela 9.).

Naziv škole	Broj učenika/ca koji rade po INDIVIDUALNOM EDUKACIJSKOM PROGRAMU	Broj angažovanih asistenata u nastavi
OŠ „Hašim Spahić“	6	2
OŠ „Stari Ilijaš“	13	5
OŠ „Podlugovi“	10	-
OŠ „Srednje“	-	-
OŠ „Đulistan“	-	-
UKUPNO:	29	7

Tabela 8. Učenici/e sa posebnim potrebama, 2019/2020. školska godina
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

Naziv škole	2017/2018. školska god.	2018/2019. školska god.	2019/2020. školska god.
OŠ „Hašim Spahić“	45	28	-
OŠ „Stari Ilijaš“	22	36	-
OŠ „Podlugovi“	25	25	-
OŠ „Srednje“	11	14	-
OŠ „Đulistan“	7	7	8
UKUPNO:	110	110	8

Tabela 9. Broj učenika/ca obuhvaćenih govorno- jezičkom procjenom i rehabilitacijom
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

Struktura izostanaka učenika/ca prikazana je tabelom 10., a tabelom 11. predstavljene su izrečene odgojno-disciplinske mjere u protekle dvije školske godine.

Naziv škole	2017/2018. školska god.		2018/2019. školska god.	
	OPRAVDANI	NEOPRAVDANI	OPRAVDANI	NEOPRAVDANI
OŠ „Hašim Spahić“	26 637	164	27 645	144
OŠ „Stari Ilijaš“	20 401	106	21 385	43
OŠ „Podlugovi“	15 825	129	12 982	217
OŠ „Srednje“	9 972	38	8 115	915
OŠ „Đulistan“	3 354	23	7 267	8
UKUPNO:	76 189	460	77 394	1 327

Tabela 10. Struktura izostanaka
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

Naziv škole	2017/2018. školska god.					2018/2019. školska god.				
	Ukor razrednika	Ukor Odjelenskog vijeća	Ukor direktora	Ukor Nastavničkog vijeća	Premještanje u drugu školu	Ukor razrednika	Ukor Odjelenskog vijeća	Ukor direktora	Ukor Nastavničkog vijeća	Premještanje u drugu školu
OŠ „Hašim Spahić“	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
OŠ „Stari Ilijaš“	5	2	-	-	-	-	-	1	-	-
OŠ „Podlugovi“	7	5	1	-	-	4	4	1	2	-
OŠ „Srednje“	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
OŠ „Đulistan“	4	1	-	-	-	1	-	-	-	-
UKUPNO:	17	9	1	-	-	5	4	2	2	-

Tabela 11. Odgojno disciplinske mjere
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo u saradnji sa Federalnim ministarstvom obrazovanja, a prema dobivenim podacima iz škola, vrši nabavku besplatnih udžbenika za učenike/ce osnovnih škola koji su u stanju socijalne potrebe, porodice gdje se školuje 3 i više djece, te za porodice romske populacije. Također, kontinuirano je i sufinansiranje besplatnih užina za učenika/ca osnovnih škola općine Ilijaš koji se nalaze u stanju socijalne potrebe, što je prikazano u tabeli 13. i 14.

Naziv škole	Učenici/ce bez majke	Učenici/ce bez oca	Učenici/ce bez oba roditelja	Razvedeni roditelji	Staratelj ska porodica	Stanuju u domu	Učenici/ce sa oba roditelja
OŠ „Hašim Spahić“	3	22	-	30	-	-	589
OŠ „Stari Ilijaš“	2	6	-	35	-	-	547
OŠ „Podlugovi“	1	3	-	36	-	-	468
OŠ „Srednje“	4	6	-	10	-	-	231
OŠ „Đulistan“	4	11	-	6	1	-	164
UKUPNO:	14	48	-	117	1	-	1 999

Tabela 12. Obilježja potpunosti porodice, 2019/2020. školska godina
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

Naziv škole	2017/2018. školska god.			2018/2019. školska god.			2019/2020. školska god.		
	Školuje se i više djece	Romske porodice	Porodice u stanju socijalne potrebe	Školuje se i više djece	Romske porodice	Porodice u stanju socijalne potrebe	Školuje se i više djece	Romske porodice	Porodice u stanju socijalne potrebe
OŠ „Hašim Spahić“	-	-	46	25	15	90	-	6	54
OŠ „Stari Ilijaš“	142	15	36	28	5	38	-	1	30
OŠ „Podlugovi“	59	-	113	74	-	154	77	-	91
OŠ „Srednje“	-	-	20	-	-	49	31	-	23
OŠ „Đulistan“	6	-	1	6	-	1	6	-	1
UKUPNO:	207	15	216	133	20	332	114	7	199

Tabela 13. Kategorije učenika/ca koji primaju besplatne udžbenike
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

Naziv škole	2017/2018. školska god.			2018/2019. školska god.			2019/2020. školska god.		
	OPĆINA	Fond IKRE	Druge organiza cije i fizička	OPĆINA	Fond IKRE	Druge organiza cije i fizička	OPĆINA	Fond IKRE	Druge organiza cije i fizička
OŠ „Hašim Spahić“	15	20	10	15	12	20	15	13	20
OŠ „Stari Ilijaš“	13	6	10	13	8	15	13	10	2
OŠ „Podlugovi“	-	-	-	14	-	-	14	-	-
OŠ „Srednje“	12	20	56	12	20	78	12	20	91
OŠ „Đulistan“	-	-	-	-	-	-	-	-	-
UKUPNO:	40	46	76	54	40	113	54	43	110

Tabela 14. Obuhvaćenost učenika/ca besplatnim užinama
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

U svim osnovnim školama općine veliki broj učenika uključen je u vannastavne aktivnosti kroz rad niza sekcija, koje su raznolike te omogućavaju učenicima da razvijaju svoje talente i znanje. U svim školama rade kulturno-umjetničke, tehničke i nastavne, sportske te ostale sekcije. Rezultate rada mnogih od ovih sekcija možemo vidjeti prilikom obilježavanja značajnih datuma, ne samo za školu, nego i za općinu. Trud i vrijedan rad velikog broja učenika koji učestvuju u vannastavnim aktivnostima rezultira izvanrednim plasmanima na svim takmičenjima, u skladu sa Kalendarom takmičenja, smotri i drugih manifestacija u organizaciji Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo i Prosvjetno-pedagoškog zavoda. Učenici osnovnih škola sa područja općine Ilijaš predstavljaju općinu i na kantonalnim i federalnim takmičenjima, te ostvaruju zapažene rezultate.

U okviru terenske nastave, vannastavnih aktivnosti, planiranih programa GPRom, sve škole na području općine Ilijaš organizuju izlete, posjete i ekskurzije učenika tokom cijele godine. Učenici imaju priliku posjetiti najznačajnije kulturno-historijske znamenitosti Bosne i Hercegovine, muzeje i galerije, sajmove knjiga i sl.

Ministarstvo obrazovanja, nauke i mladih Kantona Sarajevo u saradnji sa Općinom Ilijaš finansira Škole plivanja, skijanja i planinarenja za učenike osnovnih škola. Također, veliki broj osnovaca učestvuje u radnim akcijama u kojima iskazuju svoj odnos prema okolini te kroz obilježavanje značajnih ekoloških datuma ukazuju na značaj zaštite i očuvanja prirode.

Tabela 15. Obuhvaćenost učenika/ca vannastavnim aktivnostima

Naziv škole	2017/2018. školska god.		2018/2019. školska god.		2019/2020. školska god.	
	<i>Broj vannastavnih aktivnost</i>	<i>Broj uključenih učenika/ca</i>	<i>Broj vannastavnih aktivnosti</i>	<i>Broj uključenih učenika/ca</i>	<i>Broj vannastavnih aktivnosti</i>	<i>Broj uključenih učenika/ca</i>
OŠ „Hašim Spahić“	42	481	47	580	43	468
OŠ „Stari Ilijaš“	26	431	26	432	23	430
OŠ „Podlugovi“	20	330	25	340	26	345
OŠ „Srednje“	25	470	24	432	26	487
OŠ „Đulistan“	18	100	16	100	19	75
UKUPNO:	131	1 812	138	1 884	137	1 805

(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

Saradnja sa roditeljima odvija se kroz individualne razgovore sa roditeljima (*informacije*), roditeljske sastanke, Vijeće roditelja, radionice, okrugle stolove, predavanja, zajedničke seminarime sa učenicima i nastavnicima, učešće roditelja na časovima kroz prezentaciju svoga zanimanja i razne manifestacije koje organizuje škola (priredbe, druženja, takmičenja i sl.). Nastavnici i uprava škole nastoje roditeljima olakšati pristup informacijama kada su oni, iz opravdanih razloga, spriječeni da dođu u školu. Roditeljima su na raspolaganju i dežurni pedagozi i pomoćnici direktora. Produženi boravak je organizovan u jednoj državnoj javnoj ustanovi i u jednoj privatnoj ustanovi.

Naziv škole	Škola ima organizovan produženi boravak	Broj učenika		
		2017/2018. školska godina	2018/2019. školska godina	2019/2020. školska godina
OŠ „Hašim Spahić“	-	-	-	-
OŠ „Stari Ilijaš“	X	30	28	26
OŠ „Podlugovi“	-	-	-	-
OŠ „Srednje“	-	-	-	-
OŠ „Đulistan“	X	12	12	12
UKUPNO:	<i>Dvije škole</i>	42	40	38

Tabela 16. Organizovan produženi boravak učenika/ca
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

<i>Naziv škole</i>	<i>2017/2018. školska god.</i>	<i>2018/2019. školska god.</i>	<i>2019/2020. školska god.</i>
OŠ „Hašim Spahić“	-	-	-
OŠ „Stari Ilijaš“	23	45	42
OŠ „Podlugovi“	-	-	-
OŠ „Srednje“	17	20	18
OŠ „Đulistan“	-	-	-
UKUPNO:	40	65	60

***Tabela 17. Organizovan obavezni predškolski program u školi
(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)***

Participacija učenika u odgojno obrazovnom sistemu je višestruka a jedan od segmenata učeničkog rada jeste i Vijeće učenika koje svaka javna ustanova formira na početku školske godine za tekuću školsku godinu. Vijeće učenika promovira interese škole u zajednici, podstiče učenike odjeljenja na aktivnijem angažmanu u radu škole. Vijeće učenika, također, organizuje aktivnosti edukativnog, preventivnog, volonterskog, humanitarnog, zabavnog i kulturno-umjetničkog karaktera.

Naziv škole	Naziv projekta	Budžet (KM)
OŠ „Hašim Spahić“	o Izgradnje nove fiskulturne sale (Vlada KS i Općina Ilijaš)	700.000,00
	o Realizacija i sufinansiranje projekta izgradnje produženog boravka (Vlada KS i Općina Ilijaš)	263.000,00
	o Finansiranje projekta „Dječiji festival“ Zenica za učenike/ce koji izučavaju Turski jezik;	700,00
	o Finansiranje projekta „Posjeta Srebrenici i Potočarima“ u okviru realizacije terenske nastave	2.100,00
OŠ „Stari Ilijaš“	o Rekonstrukcija PŠ „Bioča“	49.000,00
	o Sufinansiranje limarskih radova na opšivanju strehe i zamjene oluka u PŠ „Bioča“	2.400,00
OŠ „Podlugovi“	o Sufinansiranje nabavke školskog namještaja	22. 722,00
	o Utopljavanje škole - fasada (sufinansiranje)	--
OŠ „Srednje“	o Finansiranje radova na izradi i postavljanju školske ograde i kapije	18.000,00
	o Utopljavanje objekta PŠ „Dragoradi“	10.000,00
	o Radovi na sanaciji i uređenju predulaza na objektu centralne zgrade	38.034,52
	o Sanacija i utopljavanje PŠ „Kamenica“	102.195,00
	o Izgradanja sportske plohe ispred PŠ „Dragoradi“	100.000,00
	o Utopljavanje objekta PŠ „Gajevi“	23.000,00
Zajednički projekti osnovnih škola	o Finansiranja prevoza učenika koji stanuju na udaljenosti većoj od 2km od sjedišta škole	250.000,00
	o Finansiranja školske užine za učenike u stanju socijalne potrebe	10.000,00
	o Sufinansiranje Škole plivanja za učenike IV razreda	4.240,00
	o Finansiranje projekta rada logopeda u zajednici za govorno-jezičku procjenu i rehabilitaciju učenika, period 2017-2019	7.00,00
OŠ „Đulistan“	o Kupovina pametne table/ smart board	2.000,00
UKUPNO:		1.604.391,00

Tabela 20. Uložena finansijska sredstava za oblast osnovnog obrazovanja u protekle dvije godine

(Izvor: Podaci osnovnih škola sa područja općine Ilijaš)

ANALIZA STANJA SREDNJEG OBRAZOVANJA

Na području općine Ilijaš djeluju dvije (2) srednje škole i to:

- JU Srednjoškolski centar "Nedžad Ibrišimović" i
- PU "Perzijsko-bosanski koledž sa internatom" Lješevu

U školskoj 2018/19. godini u dvije (2) srednje škole na području općine pohađalo je ukupno 443 učenika koji su nastavu pohađali u 22 odjeljenja. Broj upisanih učenika na početku školske 2019/20. godine iznosi 447 u 23 odjeljenja što pokazuje neznatno povećanje broja učenika u srednjim školama na području općine Ilijaš.

R.B.	Naziv škole	Školska 2017/18.		Školska 2018/19.		Školska 2019/20.	
		Broj učenika	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj odjeljenja
1.	SŠC "Nedžad Ibrišimović"	406	18	409	18	414	19
2.	"Perzijsko-bosanski koledž sa internatom"	40	4	34	4	33	4
Ukupno		446	22	443	22	447	23

Tabela 21. Broj učenika u srednjim školama
(Izvor: Podaci JU SŠC „Nedžad Ibrišimović“)

U školama nisu formirana posebna odjeljenja za učenike sa poteškoćama u razvoju. U školskoj 2018/19. godinu nastavu u srednjim školama pohađalo je 16 učenika sa poteškoćama u razvoju, uz napomenu da je većina smetnji višestruka te su pojedini učenici svrstani u više kategorija.

VRSTA POSEBNE POTREBE PREMA ORIJENTACIJSKOJ LISTI VRSTA I STUPNJEVA ODGOJNO OBRAZOVNIH POTREBA		RA Z.	BR . UČ	NAČIN ORGANIZACIJE RADA
OŠTEĆENJE SLUHA	a) gluhoća			
	b) naglušost			
	c) korištenje slušnog aprata			
	d) gluhonijemost			
	e) slušno-govorne smetnje			
POREMEĆAJ I GOVORNO-GLASOVNE KOMUNIKACIJE	a) poremećaji u govoru			
	b) smetnje u artikulaciji glasova	II, IV	2	
	c) tepanje			
	d) mucanje	III	1	
	e) nepravilno izgovaranje pojedinih glasova			
	f) disleksija	II	1	Individualizirani plan, Psihološko – pedagoška podrška
	g) dislalija	II	1	
	h) disgrafija	II	1	
	i) operacija gornjeg nepca			
	j) neartikulisani glasovi			
OŠTEĆENJE VIDA	a) slabovidnost 30% - 40%,	I-IV	20	
	b) velika dioptriya			
	c) strabizam			
	d) nema oka - proteza			
POREMEĆAJ I U PONAŠANJU	a) hiperaktivnost	I	2	
	b) nedostatak pažnje	III	2	
	c) odbijanje saradnje	II	2	
	d) nasilje – sklonost tuči	I,II	2	
	e) psovanje			
	f) krađa			
	g) agresivno ponašanje	I	1	
	h) ADHD sindrom			
	i) odgojno zapušteno dijete	I	3	Socijalni radnik – savjetodavni rad
	j) povučeno asocijalno			
	k) ne sarađuje	I	2	
	l) skriveno asocijalno ponašanje			
TJELESNI INVALIDITET	a) ortopedski zdravstveni problemi			
	b) oštećena motorika			
	c) lijeva/desna strana tijela slabo pokretljiva			
	d) poremećaji motorike šake			
	e) tjel. deformitet – iskrivljena kičma/vrat			
	f) neme šake/noge			
	g) smetnje u fizičkim razvoju – otežan hod			
	h) distrofija (ne hoda, motorika usporena nema anusa i nosi pelenu)			
VIŠESTRUK E	a) Dawnov sindrom,	III	1	Pedagog – asistent, individualizirani plan

KOMBINIRANE ODGOJNO OBRAZOVNE POTREBE	b)	cerebralna paraliza			
	c)	epilepsija	III, I V	2	
	d)	autizam	III, I V	3	Savjetodavni rad
	e)	kombinirane smetnje – slušno govorne- gluhonijemost			
MENTALNA DEFICIJENCIJA	a)	teško uspostavlja kontakt	II	2	
	b)	slabo pojmovno mišljenje	II	2	
	c)	ne shvata brojne odnose			
	d)	odstupanje na intelektualnom planu	I, II	3	Individualizirani plan, pedagog
	e)	kratkotrajna pažnja			
EMOCIONALNI POREMEĆAJI	a)	psihološke traume	I, III	2	Psihološka podrška
	b)	povučенost			
	c)	nesigurnost			
	d)	strah			
	e)	introvertiranost			
	f)	teškoće u učenju	I-III	34	Psihološka podrška
	g)	frustracije			
	h)	drži se po stani			
				89	

Tabela 22. Broj učenika sa poteškoćama u razvoju u J.U. Srednjoškolski centar „Nedžad Ibrišimović” Ilijaš

(Izvor: Podaci JU SŠC „Nedžad Ibrišimović”)

Učenici sa poteškoćama u razvoju svoje obrazovne potrebe zadovoljavaju kroz uključenost u redovno obrazovanje (inkluzivna nastava), te je na taj način osobama sa različitim oblikom individualnosti omogućeno aktivno i ravnopravno sudjelovanje u društvu. Svi takvi učenici uključeni su u redovni nastavni proces prema prilagođenom nastavnom planu i programu koji prave sami nastavnici. U procesu realizacije nastave u odjeljenjima u kojima ima učenika sa poteškoćama u razvoju evidentan je nedostatak asistenata u nastavi kao i logopeda koji su predviđeni Pedagoškim standardima odgojno-obrazovnog procesa. Škole su se i dopisima obraćale Ministarstvu za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo za veći angažman asistenata u nastavi ali odgovora nije bilo.

Kao i svake godine zabrinjava neredovno pohađanje nastave. Prema izvještajima naših škola broj izostanaka nastavnih sati učenika na kraju školske 2018/19. godine iznosio je 27 664, od čega je 34 618 izostanaka opravdanih a 3 046 neopravdanih časova. Kao i kod osnovnih škola, učenici u pravilu više izostaju opravdano, ali da to ne umanjuje činjenicu da je broj izostanaka u svim školama alarmantan i da je neophodno iznalaženje rješenja za smanjenje izostanaka, neopravdanih i opravdanih.

R.B.	Naziv škole	Opravdani	Neopravdani	Ukupno
1.	SŠC "Nedžad Ibrišimović"	22 799	3 018	25 817
2.	"Perzijsko-bosanski koledž sa internatom"	1 819	28	1 847
Ukupno		24 618	3 046	27 664

Tabela 23. Broj izostanaka u školskoj 2018/19. godini

Tabela pregleda broja izostanaka u posljednje tri školske godine u J.U. Srednjoškolski centar „Nedžad Ibrišimović“ Ilijaš pokazuje trend opadanja broja izostanaka, a posebno neopravdanih što ukazuje na činjenicu da poboljšanje materijalne osnove za izvođenje nastave motiviše učenike za redovnije pohađanje iste.

R.B.	Školska godina	Opravdani	Neopravdani	Ukupno
1.	2016/17	22037	8766	30803
2.	2017/18	23907	4841	28748
3.	2018/19	22 799	3 018	25 817

**Tabela 24. Broj izostanaka u protekle tri godine
(Izvor: Podaci JU SŠC „Nedžad Ibrišimović“)**

Izostanci učenika "Perzijsko-bosanskog koledža sa internatom" nisu uvršteni u tabelu ali u odnosu na broj izostanaka J.U. Srednjoškolski centar „Nedžad Ibrišimović“ Ilijaš nemaju značajan uticaj na ukupan broj izostanaka.

Od ukupnog broja učenika koji su pohađali školsku 2018/19. godinu za njih 110 izrečene su sljedeće odgojno-disciplinske mjere:

Ukor razrednika: 29 učenika

Ukor Odjeljenjskog vijeća: 32 učenika

Ukor direktora: 21 učenik

Ukor Nastavničkog vijeća: 28 učenika

Isključenih učenika i premještaja u druge škole nije bilo, ali je škola, u interesu učenika i škole postupila po članu 76. stav (4) Zakona o srednjem obrazovanju promijenila status iz redovnog u vanredno obrazovanje za dva učenika.

R.B.	Naziv škole	Primjereno	Vrlodobro	Dobro	Zadovoljava	Loše
1.	SŠC "Nedžad Ibrišimović"	299	29	32	21	28
2.	"Perzijsko-bosanski koledž"	37	3	-	-	-

Tabela 25. Pregled vladanja učenika u školskoj 2018/19. godini

U razvijanju učeničkih vještina, pored osnovnog edukacijskog programa, značajan doprinos daju i vannastavne aktivnosti. Svoje znanje i vještine srednjoškolci naših škola dopunjavaju kroz aktivnosti u nizu sekcija koje rade pod stručnim nadzorom nastavnika kao i kroz Vijeće učenika škole kroz koje učenici participiraju u donošenju odluka i predlažu inicijative uza unapređenje položaja učenika u školi. Saradnja škola sa roditeljima planirana je i odvija se uglavnom kroz roditeljske sastanke koji mogu biti opći i odjeljski. Individualna saradnja sa roditeljima ostvaruje se organizovanim susretima razrednika i roditelja u terminima koji odrede razrednici. Škole dobru saradnju ostvaruju sa Vijećima roditelja koji su uključeni u organizaciju izleta i ekskurzija, obilježavanja dana škole te analizu uspjeha učenika u učenju i vladanju na kraju I i II polugodišta školske godine i druga pitanja značajna za rad škole i položaj učenika u školi.

Nastavni proces u SŠC "Nedžad Ibrišimović" realizuje se u 9 kabineta, 9 učionica te 3 radionice. Kabineti i učionice su namjenski uslovne i opremljene dok su radionice uslovne ali samo djelomično opremljene. Škola posjeduje biblioteku u okviru koje se nalazi čitaonica. Zbog procesa izgradnje nove sportske sale, nastava iz tjelesnog i zdravstvenog odgoja odvija se u Sportskoj dvorani Ilijaš. Tokom protekle školske godine izvršeni su radovi na rekonstrukciji unutrašnje rekonstrukciji škole, zamjenjena su vrata na učionicama. Pored navedenog izvršena je sanacija krova u učeničkim radionicama. U cilju omogućavanja kvalitetnijeg nastavnog procesa te boravka u školi, potrebno je unaprijediti materijalno-tehničku opremljenost škole. U toku je izgradnja fiskulturne sale koja će biti u skladu sa propisanim standardima.

"Perzijsko-bosanski koledž sa internatom" kao privatna ustanova raspolaže sa 3 kabineta, 4 učionice i 1 laboratorijem. U okviru škole nalazi se i sala za tjelesni odgoj te biblioteka sa čitaonicom kao i kuhinja te internat za boravak učenika. Škola raspolaže i nastavnim sredstvima, opremom i pomagalicama za rad, a kao jedan od ciljeva za unaprijeđenje nastavnog procesa navedena je nepohodnost unaprijeđenja materijalno-tehničkih sredstava škole.

Fizički pristup djece sa izrazitim poteškoćama u kretanju omogućen je samo u prizemlju škola i nije prilagođen potrebama ove djece, izuzevši JU OŠ „Stari Ilijaš“ te JU SŠC "Nedžad Ibrišimović", koje su izgradile lift i omogućile pristup svim etažama škole. Pored toga, djeca sa značajnijim poteškoćama u razvoju pohađaju nastavu u specijaliziranim institucijama u Sarajevu, ali pitanje njihovog prijevoza nije riješeno na

zadovoljavajući način i predstavlja značajan teret za djecu i njihove roditelje. Općina plaća prijevoz djeci i njihovim pratiocima u javnom prijevozu ili sufinansira troškove goriva za prijevoz djece vlastitim automobilom, za djecu koja ne mogu koristiti javni prijevoz. Javni prijevoz nije odgovarajuće rješenje, s obzirom na posebno stanje i potrebe djece. Stoga, potrebno je učiniti dodatne napore, i na kantonalnom i na općinskom nivou, kako bi se, u saradnji sa roditeljima djece, iznašlo najoptimalnije rješenje ovog problema. Kako bi se osiguralo poštivanje prava na fizički pristup obrazovanju, Općina od Kantona dobija namjenska sredstva za participaciju u prijevozu učenika osnovnih škola koji stanuju u naseljima udaljenim više od 2 kilometra od škole.

ANALIZA STANJA - ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Zdravstvena zaštita u Sarajevskom kantonu je regulirana Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o zdravstvenom osiguranju FBiH. Usluge primarne zdravstvene zaštite na području općine pružaju Dom zdravlja Ilijaš (u okviru JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo), u sklopu kojeg djeluje pet područnih ambulanti (Srednje, Gajevi, Kamenica, Podlugovi i Mrakovo). Osim Doma zdravlja, na području općine se nalaze Zavod za zdravstvenu zaštitu žena i materinstva Kantona Sarajevo koji pruža usluge ginekološke, prenatalne i postnatalne zdravstvene zaštite kao i JU Zavod za hitnu medicinsku pomoć Kantona Sarajevo koja pruža usluge hitne zdravstvene pomoći naglo oboljelim i povrijeđenim građanima općine Ilijaš 24 sata dnevno, 365 dana u godini. Na ovaj način organizirana hitna medicinska pomoć je dostupna građanima u svakom momentu.

Na području općine nalazi se i JU Apoteke Sarajevo sa apotekama u Ilijašu i Srednjem, kao i nekoliko privatnih apoteka. Apoteke koje egzistiraju na području općine Ilijaš uvrštene su u mrežu ugovornih apoteka u Kantonu Sarajevo i u njima se mogu realizirati recepti na teret sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja Kantona Sarajevo, što znači da se u svim apotekama mogu dobiti lijekovi sa esencijalne liste.

Dom zdravlja Ilijaš pokriva domen primarne zdravstvene zaštite koja se obavlja kroz sljedeće službe: porodična/ obiteljska medicina (11 timova), zdravstvena zaštita djece predškolskog uzrasta (2 tima), zdravstvena zaštita školske djece i omladine (1 tim), zubozdravstvena djelatnost (5 timova), laboratorijska dijagnostika, radiološka i ultrazvučna dijagnostika (3 puta sedmično), pneumofiziološki dispanzer (2 puta sedmično), Centar za mentalno zdravlje (spec.neuropsihijatar 2 puta sedmično) i Centar za fizikalnu rehabilitaciju. Sekundarna zdravstvena zaštita realizira se djelimično u Domu zdravlja Ilijaš kroz specijalističko-konsultativne službe i to: interna medicina, oftalmologija, NPS i ORL, a ostale grane medicine u Kliničkom centru Sarajevo i Državnoj bolnici Sarajevo.

Sa aspekta pružanja zdravstvene zaštite djece uzrasta od 0 do 6 godina ista se provodi dispanerzskom metodom rada. Pored navedenog, provodi se aktivan zdravstveni nadzor novorođenčadi, dojenčadi te djece uzrasta od 1 do 6 godina, sistematski i kontrolni pregledi u savjetovalištu, kontinuirana imunizacija sa revakcinacijom, sistematski pregledi djece prije upisivanja u obdaništa, ambulantna dijagnostika i liječenje. Djeca oboljela od zaraznih i hroničnih bolesti imaju poseban tretman. U Domu zdravlja Ilijaš trenutno su uposlena dva pedijatra, koja rade u dvije smjene te je opterećenost po ljekaru pedijatru 30 pacijenata. Preventivne i promotivne aktivnosti realizuje Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo kao i Dom zdravlja Ilijaš.

ANALIZA STANJA - SOCIJALNA ZAŠTITA DJECE

Aдекватna socijalna zaštita djece i mladih jedan je od najvažnijih indikatora brige i društva i države za njihovu dobrobit te je, u skladu s tim, važna komponenta njihovog osjećaja sigurnosti u društvu kojemu pripadaju, osobito kad je riječ o djeci koji žive u siromaštvu, nezaposlenim mladima i onima koji boluju od težih bolesti. Danas, u BiH postoji veliki broj djece i mladih koji se nalaze u riziku od socijalne isključenosti koji nužno ne pripadaju u postojeću klasifikaciju manjinskih skupina (Romi, djeca i mladi s invaliditetom, djeca i mladi iz sistema alternativne zaštite i dr.) Broj djece i mladih koji se nalaze u riziku od socijalne isključenosti zahtjeva veliku angažiranost centara za socijalnu rad kao i ostalih sistema podrške različitim navedenim skupinama. U novije vrijeme, centri za socijalni rad, sve se više okreću stvaranju i razvijanju saradničkih odnosa sa organizacijama civilnog društva i drugim odgojno-obrazovnim i zdravstvenim ustanovama te ustanovama socijalne zaštite, kako bi što bolje osigurali mrežu socijalnih usluga usmjerenih na zaštitu mladih, posebno onih u riziku od socijalne isključenosti.

Specifičnosti na polju socijalnog rada, socijalne i porodične zaštite općine Ilijaš su:

- da se oko 25% stanovništva nalazi u stanju socijalne potrebe;
- da na području općine živi 500 nepotpunih porodica;
- da na području općine živi veliki broj porodica romske nacionalnosti bez riješenog stambenog pitanja i sa vrlo kompleksnom problematikom;
- da je na području općine evidentirano veliki broj duševno oboljelih i invalidnih lica,
- da je u porastu broj djece čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, a što ima za posljedicu sve veći broj odgojno zanemarene i zapuštene djece;
- da je evidentirano više žena i djece izloženo nasilju u porodici, kao i broj žrtava djece raznih oblika nasilja.

2016.		2017.		2018.	
ŽENE	DJECA	ŽENE	DJECA	ŽENE	DJECA
11	13	16	21	22	29

Tabela 26. Broj prijavljenih slučajeva nasilja
(Izvor: Služba socijalne zaštite općine Ilijaš pri
JU "Kantonalni centar za socijalni rad" Sarajevo)

Služba socijalne zaštite općine Ilijaš pri JU "Kantonalni centar za socijalni rad" Sarajevo trenutno ima 10 stalno zaposlenih radnika od čega 7 sa visokom stručnom spremom i to: 3 diplomirana socijalna radnika (od kojih je jedan šefica Službe), 2 diplomirana pravnika, prof. pedagogije i psihologije, diplomirani psiholog; sa srednjom školom dva uposlenika i to administrativnog radnika i operatera te jednog radnika sa osnovnom školom, zaposlenog na poslovima održavanja čistoće i kurirskim poslovima. Takođe rade 3 socijalna radnika na određeno vrijeme i to zaključno sa 11.08.2019.god. Općina Ilijaš je geografski veoma

razuđena, što umnogome otežava pravi uvid u stanje na terenu kao i pružanje usluga socijalne zaštite porodicama u stanju socijalne potrebe. Teška ekonomska situacija i postojeći sistemi socijalne zaštite onemogućavaju adekvatno ostvarivanje prava na socijalnu sigurnost za veliki broj stanovnika Ilijaša. S obzirom na veliki broj korisnika i zahtjeva, nedovoljne materijalne mogućnosti i zakonska ograničenja za ostvarivanje prava, Služba socijalne zaštite nije u mogućnosti obezbjediti socijalnu sigurnost za veliki broj ugroženih. Nemogućnost ostvarivanja prava može se naročito negativno odraziti na najugroženije kategorije i rezultirati njihovom marginalizacijom kao i povećanom stopom nasilja u porodici. Iako se veliki broj ovih pitanja mora rješavati na višim nivoima, određeni koraci se mogu načiniti i na lokalnom nivou, posebno u smislu kvaliteta pružanja usluga, sistematskog prikupljanja podataka o socijalnom statusu i potrebama građana, jačanju svijesti o pravima i načinima ostvarivanja prava, te jačanju zaštite posebno ranjivih kategorija stanovništva. U tom smislu i u cilju stvaranja pristupa baziranog na stvarnim potrebama građana, potrebna je dodatna podrška Službi socijalne zaštite u jačanju tehničkih i kadrovskih kapaciteta. Da bismo bili u mogućnosti adekvatno odgovoriti potrebama korisnika usluga Centra za socijalni rad neophodne su i usluge psihosocijalne podrške i rane intervencije kojima se smanjuje rizik od trajnog zadržavanja korisnika u sistemu socijalne zaštite.

U Službi socijalne zaštite općine Ilijaš, u toku 2016., 2017. i 2018. godine obuhvaćeno je 375 djece u različitim oblastima socijalne zaštite. U 2016. godini evidentirano je 104 djece u 2017. godini 129 i u 2018. godini 142 djece. Posebno mjesto zauzima briga za djecu bez roditeljskog staranja i Centar ulaže posebne napore u cilju zaštite ove kategorije djece, primjenom odgovarajućih oblika, mjera i usluga socijalne zaštite. U dosadašnjoj praksi zaštita ove djece ostvarivala se smještajem u ustanove za djecu bez roditeljskog staranja i u manjoj mjeri smještajem u hraniteljske porodice jer institut hraniteljstva još uvijek nije dovoljno razvijen. Imperativ je transformacija institucionalnog smještaja u porodični smještaj, kao prirodan oblik smještaja djece bez roditeljske brige. U 2018. godini je bilo evidentirano 27 djece bez roditeljskog staranja, a što je u značajnom porastu tokom 2019. godine. Od ukupnog broja osmero djece je napušteno od roditelja i od toga sedmero smješteno u ustanovu, a jedno u hraniteljsku porodicu. Dvoje djece, čiji su roditelji spriječeni da vrše roditeljsku dužnost je smješteno u ustanovu. Jedno dijete je bez oba roditelja i živi u srodničkoj porodici. Za devetero zbrinute djece je sud oduzeo pravo roditeljima da žive sa djecom, a prema roditeljima osmero djece sud je izrekao zabranu da žive sa djecom. Za dvoje djece je postupak izuzimanja iz porodice u toku. Ukupno smještene djece u ustanovama socijalne zaštite je 33. U drugu porodicu je smješteno dvoje djece.

Od djece sa poteškoćama u razvoju ukupno je evidentirano 41 dijete i to: 3 slijepi i slabovidni, 1 sa poremećajem u govoru i glasu, 37 sa kombinovanim smetnjama.

Od toga u 2017. god. je petero djece ocijenjeno kao lica ometena u psiho-fizičkom razvoju, a u 2018. god. ih je bilo sedmero.

Oblici brige Centra za socijalni rad prema djeci su:

psiho-socijalna podrška, odgojne mjere, smještaj u ustanovu ili hraniteljsku porodicu, starateljstvo nad maloljetnim licima, starateljstvo za posebne slučajeve, pravo na ličnu

invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica, ortopedski dodatak, usvojenje, materijalna pomoć, zdravstvena zaštita i dr. Znatno je porast broja odgojno zanemarene i zpuštene djece, a kao posljedica pada kvalitete života porodica, opšteg siromaštva, psihofizičkih problema i bolesti unutar porodice. U posljednje tri godine, na području općine Ilijaš to je u prosjeku 60 djece godišnje. Zanemarivanje dugoročno ima negativan učinak na kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj djeteta. Ljekari i drugi profesionalci koji rade s djecom (npr. medicinske sestre, učitelji, odgajatelji, policajci) su po zakonu obavezni prijavljivati slučajeve sumnjive na zlostavljanje ili zanemarivanje. Prevencija zlostavljanja bi trebala biti dio svakog kontrolnog pregleda djeteta, putem podučavanja roditelja ili staratelja te upućivanja svake utvrđene visokorizične porodice odgovarajućim javnim službama.

U okviru Centra, a u skladu sa Porodičnim zakonom provode se mjere:

upozorenja, nadzor nad vršenjem roditeljskog staranja, zabrana roditeljima da žive sa djecom, izuzimanje djece iz porodice, smještaj u ustanovu ili u hraniteljsku porodicu, usvojenje i dr. Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici se provode zaštitne mjere prema počiniocu nasilja sa svrhom osiguravanja nužne zaštite zdravlja i sigurnosti osoba izloženih nasilju.

Porodica i škola (odgajatelji, nastavnici, pedagozi, psiholozi) imaju prema djeci jednu od glavnih odgojnih zadaća – pružiti im podršku u njihovom sazrijevanju, prepoznavanju njihove autonomne ljudske vrijednosti i omogućiti im da razviju svoje pune potencijale. Jedna od odgojnih funkcija je i osposobiti ih da osim zajednički i samostalno prevladaju "rizične izazove". Pобоljšanje kvalitete i perspektive života mladih, pobоljšanje stručnosti specifičnih edukacijskih programa primarne prevencije rizičnih ponašanja usmjerenih prema djeci i mladima, ali i roditeljima, nastavnicima i odgajateljima te organiziranje efikasnog sistema za rano prepoznavanje simptoma i otkrivanje rizičnih ponašanja zahtijeva interdisciplinarni pristup. Stres i sagorijevanje su svakodnevnica u Centru za socijalni rad, što nije iznenađujuće s obzirom na prirodu problema sa kojima se susrećemo (zanemarivanje i zlostavljanje djece, nasilje u porodici, ekstremno siromaštvo, problemi u mentalnom zdravlju, beskućništvo, trgovina ljudima...), što nerijetko dovodi do ozbiljnih zdravstvenih problema uposlenika Centra. Profesionalna superizija, kao vid pobоljšanja profesionalne kompetencije i zaštite mentalnog zdravlja uposlenih, iako je zakonom predviđena, se ne provodi.

Protokoli i Sporazumi koje JU Kantonalni centar za socijalni rad ima sa drugim ustanovama, a u cilju zaštite prava i interesa djece:

- Protokol o saradnji u prevenciji prosjačenja, skitnje i nelegalne ulične prodaje na području Kantona Sarajevo;
- Protokol o saradnji sa Fondacijom lokalne demokratije na realizaciji Projekta „Sigurna kuća“;
- Protokol o saradnji JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ i SOS Kinderdorf international, Predstavništvo u Sarajevu;
- Protokol o saradnji JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ i Udruženja „Humanitarna organizacija Međunarodni forum solidarnosti – Emmaus“ – Prihvatni centar Duje;
- Protokol o saradnji između Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice JU „Kantonalni

centar za socijalni rad", o prihvatu, propratu djece bez roditelja, a koji se vraćaju po readmisiji;

- Protokol o saradnji između JU "Kantonalni centar za socijalni rad" i KJU "Odgojni centar za maloljetnike";
- Protokol o saradnji između Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, KJU „Doma za djecu bez roditeljskog staranja“ Sarajevo, JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ i Predstavništva Hope and Homes for Children u Bosni i Hercegovini na implementaciji projekta Transformacija KJU „Dom za djecu bez roditeljskog staranja“;
- Protokol o saradnji između JU "Kantonalni centar za socijalni rad" i JU "Dom zdravlja Sarajevo" Kantona Sarajevo-Sarajevo (sa pripadajućim Centrima za mentalno zdravlje);
- Sporazum o naučnoj, obrazovnoj i stručnoj saradnji sa Fakultetom za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu;
- Protokol sa udruženjem „Dajte nam šansu“ za djecu sa poteškoćama u razvoju;
- Sporazum o saradnji između JU "Kantonalni centar za socijalni rad" i NVO Centar za žene „ŽAR“;
- Sporazum o saradnji između Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ i Ustanove „Sumero centar za podršku osobama s invaliditetom u lokalnoj zajednici“;
- Protokol o saradnji između Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ i ostalih ustanova iz resora;
- Protokol o saradnji u postupku prihvata, proprata i privremenog zbrinjavanja djece bez pratnje koja se vraćaju u BiH po osnovu sporazuma o readmisiji;
- Protokol o saradnji sa Udruženjem za resocijalizaciju bivših ovisnika Proslavi oporavak;
- Sporazum o saradnji sa Sarajevskim otvorenim centrom i
- Protokol o saradnji i postupanju u slučajevima protivpravnog ponašanja na štetu djece u Kantonu Sarajevo.

ANALIZA STANJA - SLOBODNO VRIJEME I NEVLADINE ORGANIZACIJE

Na području općine Ilijaš djeluje oko 50 nevladinih organizacija uključujući i brojna boračka i sportska udruženja. Ove organizacije nisu samoodržive i oslanjaju se na finansijsku potporu domaćih vlasti, ali i međunarodnih organizacija i donatora. Udruženja svoje aktivnosti provode na sportskim objektima i sportskim površinama:

- Gradski nogometni stadion sa pomoćnim terenom i atletskom stazom;
- Nogometni stadion u Ljubinićima;
- Gradska sportska dvorana;
- Fiskulturne sala osnovnih škola: "Podlugovi", "Hašim Spahić", "Stari Ilijaš" i "Srednje";
- Fiskulturna sala Perzijsko-bosanskog koleđa Lješevo;
- Fiskulturna sala u Srednjoškolskom centru Ilijaš;
- Asfaltne plohe ispred Osnovnih škola na području općine Ilijaš;
- Otvoreno košarkaško i odbojkaško igralište ispred Srednjoškolskog centra Ilijaš;
- Asfaltne plohe u MZ Luka, Stari Ilijaš, Ljubina, Crna Rijeka, Misoča, Lješevo, Dragoradi i Srednje;
- Vanjska šahovska ploha na šetalištu;
- Planinarski dom Bijambare i
- Planinarski dom na Ozrenu.

Na području općine Ilijaš ne postoje vanjski tereni za tenis kao ni klizalište, bazen te adekvatni tereni za zimske sportove. U ljetnom periodu, djeca i mladi svoje slobodno vrijeme najčešće provode na otvorenom i u prirodi, a značajno je istaći da se na području općine Ilijaš nalazi i nekoliko izletišta koji pružaju prostor za šetanje i realizaciju aktivnosti u prirodi i to:

- » Centralno šetalište u Ilijašu /Bulevar/;
- » Šetalište uz kanjon rijeke Misoče;
- » Izletišta u naselju Luka;
- » Izletišta u Misoči;
- » Izletišta Gaj;
- » Zaštićeno područje "Bijambari" i
- » Dječiji parkovi.

Omladinski rad na području općine Ilijaš provode omladinska udruženja i to: Omladinska organizacija "Iskoristi dan-Carpe Diem" i Udruženje "AMEKO". U procesu jačanja volonterizma među djecom i mladima te njihovog dobrovoljnog angažmana u aktivnostima u vezi sa pitanjima mladih značajnu ulogu imaju i Tim Mladih Crvenog križa Ilijaš te Udruženje roditelja djece ometene u psiho-fizičkom razvoju "Budi mi drug" (nema u nazivu roditelji djece ometene u psiho-fizičkom razvoju; kako bi se imalo na umu o kojem udruženju se radi, nakon naziva se može opisati kao udruženje djece sa poteškoćama u razvoju) koji realizuju mnogobrojne aktivnosti i projekte za djecu te mlade. Udruženje Budi mi drug finasira Općina Ilijaš u iznosu od 18.000KM na godišnjem nivou (za godinu 2019). Kada govorimo od nevladinim organizacijama i udruženjima, Općina Ilijaš pruža finansijsku podršku za njihov rad kroz raspisivanje Javnog poziva za prikupljanje zahtjeva udruženja građana i nevladinih organizacija radi dodjele sredstava za

finansiranje/sufinansiranje iz Budžeta općine Ilijaš u iznosu od 10.000KM. Par godina prije, navedena suma je bila više nego dovoljna, jer su udruženja bila neaktivna. Posljednje dvije godine, situacija je takva da je navedeni iznos nedovoljan za realizovanje svih planova i aktivnosti koja udruženja imaju plan i želju ostvariti. Iako je zatraženo povećanje ove budžetske stavke, još uvijek nije do istog došlo. Općina Ilijaš pruža podršku osnivanju novih udruženja na način da refundira troškove osnivanja organizacije/udruženja.

U okviru realizacije svojih kreativnih, umjetničkih, sportskih, kulturnih, edukativnih i drugih aktivnosti, djeca i mladi ljudi treba da imaju odgovarajući prostor/e u svojoj lokalnoj zajednici. Na području svih mjesnih zajednica općine Ilijaš postoje otvoreni prostori za djecu i mlade, kao što su sportska igrališta i tereni, izletišta i parkovi. U okviru JU "Kulturno-sportski centar i Radio Ilijaš" nalazi se i sportska dvorana te kino sala, koju sva omladinska i druga udruženja besplatno koriste u okviru provođenja svojih aktivnosti. Adaptacijom Društvenog doma u Podlugovima, koji je završen u 2019. godini, dobit će se funkcionalan prostor za otvaranje omladinskog centra. Pored toga, općina Ilijaš ima Društveni centar koji je opremljen u sklopu prostora MZ Mrakovo, koji je na upotrebu građanima predat 20. oktobra 2017. godine. Opremanje ovog Centra finansirali su UNDP u BiH kroz projekat "Jačanje uloge mjesnih zajednica u BiH" i Općina Ilijaš, a u njemu se realizuju mnogobrojni projekti Omladinske organizacija "Iskoristi dan-Carpe Diem" za djecu i mlade. Na poteškoće nailazimo kada organizujemo aktivnosti za djecu i mlade vikendom, jer se prostor grije samo 3 dana u sedmici (ponedjeljak, srijeda i petak) kada radi ambulantna porodične medicine. Prisiljeni smo raditi u hladnim prostorijama ili pomjeriti dane za održavanje radionica.

Na području Općine registrirano je 66 djece i mladih sa poteškoćama u razvoju. Iz tog razloga na području općine Ilijaš 2006. godine, formirano je i Udruženje roditelja djece ometene u psiho-fizičko razvoju "Budi mi drug", koje se bavi zaštitom interesa ove djece i njihovih roditelja. Udruženje dobrovoljno okuplja roditelje djece sa posebnim potrebama, stručne saradnike kao i druge zainteresovane osobe koje žele dati svoj doprinos u radu Udruženja. Udruženje broji 55 članova različitog uzrasta od dvije do četrdeset godina starosti, oboljelih od cerebralne paralize, teške i lake mentalne retardacije, paraplegije, Downov-og sindroma, autizma, disharmoničnog psihomotornog razvoja, Shprinzen Goldberg Multiplex konga, Ahondroplasie, Ichthyosis congenite i dr. Podršku u radu Udruženju pruža Općina Ilijaš, kao i drugi donatori te pojednici. U saradnji sa JU "Djeca Sarajeva", Udruženje je dobilo na korištenje bez naknade prostor od 100m². Prostorije su bile potpuno devastirane, u izuzetno lošim sanitarno-higijenskim uslovima i nisu imale nikakvu funkciju. Uz podršku Općine Ilijaš, prostor je potpuno adaptiran 2014. godine i stavljen u funkciju, čime su se stvorili uslovi za sadržajni rad Udruženja kroz individualni psihosocijalni program, fizikalnu rehabilitaciju, govorno-jezičku rehabilitaciju, edukaciju, inkluziju, razvoj partnerstva i umrežavanje, muzikoterapiju, slikarske radionice i sl., što znatno poboljšava kvalitet života djece s posebnim potrebama, razvijanje kreativnosti, osjećaja sigurnosti, odsustva nepovjerenja i straha, agresivnosti i neželjenih oblika ponašanja, povećanju njihovih kapaciteta za samopomoć i pomoć drugim, osposobljenost za kreativnost, samoinicijativnost i samopoštovanje. Kroz svoj rad, Udruženje provodi

mnogobrojne aktivnosti kao što su:

- kreativne radionice (dekupaž i izrada novogodišnjih čestitki i rad na staklu);
- radionice kuhanja;
- fizikalni tretmani, koji se financiraju putem projekata;
- ljetovanja na moru;
- učešće u obilježavanju „Dječije nedjelje“;
- saradnja sa drugim organizacijama i ustanovama;
- učešća na takmičenjima iz oblasti kulture i sporta;
- obilježavanje značajnih datuma.

Najznačajniju podršku u radu Udruženja pruža Općina Ilijaš, koja godišnje izdava iz Budžeta 18.000,00 KM za potrebe Udruženja. Pored toga, Općina je izdvojila 25.000 KM za nabavku kombi vozila za Udruženje. Udruženje kontinuirano sarađuje sa Centrom za socijalni rad, kao i sa nadležnim općinskim Službama iz ove oblasti. Podršku radu i aktivnostima Udruženja pružaju i mladi iz nevladinog sektora, kao i mnogobrojni građani općine Ilijaš.

Omladinska organizacija „Iskoristi dan – Carpe diem“ osnovana je 2014.godine te predstavlja nevladino i nestranačko udruženje koje je osnovano u svrhu ostvarivanja zajedničkih i općih interesa, naročito u cilju podrške i pomoći mladim ljudima. Udruženje svoju djelatnost obavlja na načelima humanosti, nepristrasnosti, nezavisnosti i dobrovoljnosti.

Udruženje trenutno broji 35 članova od izuzetno aktivnih do neaktivnih. Tokom 5 godina postojanja, realizovano je niz projekata. Budući da djeca na području MZ Mrakovo (adresa Udruženja je Mrakovo bb), nisu imala adekvatan prostor za sigurnu igru, odlučili smo organizovati prvi projekat upravo u Mrakovu. Riječ je o edukativno-kreativnim radionicama tokom kojih je 50 djece kroz igru učilo o prijateljstvu, pravima, obavezama, bontonu, prijateljstvu, timskom radu te jačanju sebe kao pojedinca. Također, dvije godine zaredom, organizovali smo i projekat „Povežimo se kroz igru“ u saradnji sa Školom fudbala Tempo. Na svakom projektu učestvovalo je preko 150 djece na sportskim i edukativno kreativnim igrama. Cilj je bio socijalizacija djece, razbijanje predrasuda da je fudbal za dječake, a bojenje za djevojčice i slično.

Pored rada sa djecom, realizovani su projekti za mlade sa ciljem edukacije i boljeg položaja na tržištu rada. Pisanje CV-a, motivacionog pisma, prvog intervjua, radilo se i na sonaživanju mladih kroz edukacije o samopoštovanju, razvijanju ličnih sposobnosti kroz radionice komunikacije, predstavljanja i slično. Promovisanje volonterizma nezaobilazna je tema aktivnosti sa mladima.

Izdvojili bi projekat „Edukativne radionice u MZ Mrakovo“ koje su financirali UNDP i Općina Ilijaš, na kojima je učestvovalo preko 200 djece i preko 150 mladih.

Lokalni akcioni plan za djecu Općine Ilijaš

Plan djelovanja: Obrazovanje

Strateški cilj: Stvaranje boljih ulova za odgoj i obrazovanje djece i mladih

MJERA	AKTIVNOST	ROK	NOSIOCI AKTIVNOSTI	INDIKATORI	SREDSTVA (BUDŽETSKA ILI EKSTERNA)
Obezbijediti podršku djeci sa govorno-jezičkim teškoćama	Angažman logopeda/defektologa za procjenu i rehabilitaciju djece sa govorno-jezičkim teškoćama	2020. 2021.	Općina Ilijaš, Osnovne škole, Srednja škola i Vrtić Ilijaš	Angažovan jedan logoped-defektolog	Budžet KS
Detekcija, identifikacija i rad sa djecom s poteškoćama u razvoju; Obezbijediti podršku djeci s poteškoćama u razvoju i time poboljšati kvalitet školovanja djece sa i	Angažman asistenata u nastavi	2020. 2021.	Osnovne škole, Srednja škola i Vrtić Ilijaš	Angažovani asistenti	Budžet KS

bez teškoća u razvoju					
Obezbjediti podršku djeci i učenicima u stanju socijalne potrebe	<p>1. Obezbjedivanje besplatnih školskih udžbenika i školskog pribora;</p> <p>2. Finansiranje školskih užina;</p> <p>3. Subvencioniranje prevoza za učenike III i IV razreda srednje škole.</p>	<p>Općina Ilijaš, Osnovne škole i Srednja škola</p> <p>2020. 2021.</p>	<p>Broj obezbijeđenih besplatnih školskih udžbenika i školskog pribora za učenike u stanju socijalne potrebe;</p> <p>Broj finansiranih školskih užina;</p> <p>Broj učenika kojima je subvencioniran prevoz, a koji se nalaze u stanju socijalne potrebe.</p>	<p>Budžetska Eksterna</p>	
Organizovati radionice za roditelje djece predškolskog uzrasta	Radionice s ciljem upoznavanja roditelja sa značajem predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu ranog i predškolskog uzrasta;	<p>2020. 2021.</p>	Vrtić Ilijaš	Realizovane dvije radionice	Eksterna

Obezbijediti tehnička pomagala za vrtić	Nabavka printera i projektora za lakšu realizaciju odgojno-obrazovnog rada te realizaciju radionica s djecom i roditeljima	2020.	Općina i Vrtić Ilijaš	Nabavljena tehnička pomagala (printer i projektor) za Vrtić Ilijaš	Općina Ilijaš
Obezbijediti približno jednake uslove za sport i rekreaciju za učenike osnovnih škola	Uređenje i opremanje školskog igrališta u PŠ "Malešići". Uređenje i opremanje školskog igrališta u PŠ "Gajevi". Rekonstrukcija školskog igrališta OŠ "Srednje"	2020. 2021.	Općina, Osnovna škole "Srednje" Osnovna škola "Stari Ilijaš"	Izgrađena i rekonstruisana tri školska igrališta	Budžetska

Osigurati dovoljan broj autobuskih linija	Povećanje broja termina autobuskih linija za učenike srednjoškolskog uzrasta sa područja MZ Srednje, MZ Kamenica i MZ Dragoradi	2020.	Općina Centrottrans, GRAS	Povećan broj autobuskih linija za učenike srednjoškolskog uzrasta sa područja MZ Srednje, MZ Kamenica i MZ Dragoradi.	Budžetska
Obezbijediti prevoz za djecu ranog i predškolskog uzrasta u cilju organizacije posjeta i izleta	Organizacija izleta, posjeta kulturnih i ostalih dešavanja na području KS primjerenih uzrastu djece predškolske dobi	2020. 2021.	Općina Ilijaš Vrtić „Ilijaš“	Organizovana dva izleta i dvije posjete	Budžetska
Osigurati bezbjedan boravak učenika u školi i oko nje	Ograđivanje škole i školskog dvorišta u PŠ „Bioča“	2020. 2021.	Općina Ilijaš Osnovna škola „Stari Ilijaš“	Ograđeno školsko dvorište PŠ Bioča	Budžetska
Obogatiti bibliotečki fond	Razviti projektni prijedlog za nabavku bibliotečke građe	2020.	Osnovna škola „Hašim Spahić“ Osnovna škola „Podlugovi“ Osnovna škola „Đulistan“	Razvijena tri projekta za nabavku bibliotečke građe	Eksterna

Obezbjediti opremanje informatičkog kabineta	1. Razviti projektni prijedlog za nabavku informatičke opreme; 2. Uputiti dopis nadležnom Ministarstvu u cilju nabavke informatičke opreme	2020.	Osnovna škola "Podlugovi" Osnovna škola "Đulistan"	Razvijen projektni prijedlog za nabavku informatičke opreme; Upućen dopis nadležnom Ministarstvu.	Eksterna
Omogućiti djeci i mladima izbor smjera za zanimanje kozmetičar	Opremanje kabineta za praktičnu nastavu za zanimanje – kozmetičar u SSC „Nedžad Ibrišimović“ Ilijaš	2020.	Općina Ilijaš SŠC „Nedžad Ibrišimović“	Opremljen kabinet za praktičnu nastavu za zanimanje kozmetičar	Budžetska Eksterna
Obezbjediti bolje uslove za sport i rekreaciju	Nabavka sportske opreme i rekvizita	2021.	Osnovna škola "Đulistan"	Nabavljena sportska oprema i rekviziti	Eksterna

Lokalni akcioni plan za djecu Općine Ilijaš

Plan djelovanja: Zdravstvena zaštita

Strateški cilj: Očuvanje zdravlja djece

MJERA	AKTIVNOST	ROK	NOSIOCI AKTIVNOSTI	INDIKATORI	SREDSTVA (BUDŽETSKA ILI EKSTERNA)
Očuvanje i unapređenje zdravlja, sticanje znanja i navika o zdravom načinu života kod djece i mladih; Promociju zdravih stilova života u zajednici;	Neformalne edukacije u vrtićima i osnovnim i srednjim školama	2020. 2021.	Općina Ilijaš Dom zdravlja Ilijaš	Mjerenje zadovoljstva pacijenata putem anketnog upitnika Procenat finansijskih sredstava utrošenih za edukaciju.	Budžetska
Upućivanje radi hospitalizacije, specijalističkog pregleda ili drugih usluga koje se ne mogu dobiti na nivou primarne zdravstvene zaštite				Stopa upućivanja u bolnicu.	

Lokalni akcioni plan za djecu Općine Ilijaš

Plan djelovanja: Socijalna zaštita

Strateški cilj: Kvalitetnija socijalna zaštita djece

MJERA	AKTIVNOST	ROK	NOSIOCI AKTIVNOSTI	INDIKATORI	SREDSTAVA (BUDŽETSKA I EKSTERNA)
Osigurati adekvatan i siguran smještaj za djecu bez roditeljskog staranja na području općine Ilijaš	Uputiti dopis Općini za dodjelu stambene jedinice (mali porodični dom)	2020.	Služba socijalne zaštite općine Ilijaš	-Broj djece bez roditeljskog staranja	Budžetska
	Uputiti dopis za sastanak svim relevantnim institucijama (općina, NVO, Dom za djecu bez roditeljskog staranja, Centar za	2021.		-Broj djece pod starateljstvom -Koliko djece je obuhvaćeno inicijalnom procjenom u okviru projekta transformacije KJU "Dom za djecu bez roditeljskog staranja"	
	Obezbeđivanje sredstava za izgradnju ili renoviranje prostora socijalni rad			-Broj djece izmještene iz Doma u hraniteljsku porodicu	
	Promocija hraniteljstva (podizanje svijesti		Služba socijalne zaštite općine Ilijaš,		

	građana o potrebi humanijeg zbrinjavanja djece ove kategorije		mediji		
Podrška Službi socijalne zaštite u jačanju kadrovskih i tehničkih kapaciteta	Uputiti dopis Općini i nadležnim ministarstvima te drugim relevantnim institucijama	2020.	Služba socijalne zaštite općine Ilijaš, a prema već postignutom dogovoru sa načelnikom u pogledu nabavke računarske opreme	Da li su popunjena radna mjesta u skladu sa standardima i potrebama Službe socijalne zaštite -Koji kadrovi nedostaju, obzirom na broj djece korisnika socijalne zaštite -Zastarjela računarska oprema	Budžetska
Profesionalna supervizija i edukacija uposlenika Službe socijalne zaštite Ilijaš	Uputiti dopis nadležnim ministarstvima te drugim relevantnim institucijama	2020.	Služba socijalne zaštite općine Ilijaš	Zbog otežanih uslova rada, (deficita kadra i neadekvatne sistemske podrške) učestala su odsustva s posla zbog bolesti te profesionalnog sagorjevanja	Eksterna

Lokalni akcioni plan za djecu Općine Ilijaš

Plan djelovanja: Nevladin sektor

Strateški cilj: Stvaranje boljih mogućnosti za rast i razvoj djece i mladih kroz aktivnosti NVO sektora

MJERA	AKTIVNOST	ROK	NOSIOCI AKTIVNOSTI	INDIKATORI	SREDSTVA (BUDŽETSKA ILI EKSTERNA)
Obezbijediti provođenje hipoterapije za djecu sa poteškoćama u razvoju	Angažman dva stručnjaka iz navedene oblasti za rad sa djecom sa poteškoćama u razvoju	2020. 2021.	Udruženje "Budi mi drug" OO „Iskoristi dan – Carpe diem"	Obezbijedena sredstva i angažovana 2 stručnjaka	Eksterna
Obezbijediti kontinuirano provođenje fizioterapije za djecu sa poteškoćama u razvoju	Angažman fizioterapeuta	2020. 2021.	Udruženje "Budi mi drug"	Obezbijedena sredstva i angažovan fizioterapeut	Budžetska

<p>Psihološka podrška djeci i mladima u stanju socijalne potrebe</p>	<p>Obezbeđivanje psihološke podrške djeci kroz jačanje njihovih kapaciteta, osnaživanje, pružanje mogućnosti za napredak te stjecanje prijatelja.</p>	<p>2021.</p>	<p>Općina Ilijaš OO „Iskoristi dan – Carpe diem“ Osnovne škole Centar za socijalni rad</p>	<p>Na osnovu dosadašnjeg rada sa navedenom kategorijom društva, uvidjeli smo potrebu za ulaganjem dodatnih napora u njihovo osnaživanje.</p>	<p>Eksterna</p>
<p>Obilježavanje značajnih datuma osoba sa poteškoćama u razvoju</p>	<p>Realizacija niza aktivnosti s ciljem osvještavanja i senzibiliziranja građanstva o osobama sa poteškoćama u razvoju</p>	<p>2020. 2021.</p>	<p>Udruženje “Budi mi drug“ OO „Iskoristi dan – Carpe diem“</p>	<p>Realizovano 5 aktivnosti</p>	<p>Eksterna</p>
<p>Obezbijediti tehnička pomagala za rad sa djecom sa poteškoćama u razvoju</p>	<p>Nabavka projektora za lakšu realizaciju odgojno-obrazovnog rada te realizaciju radionica s djecom sa</p>	<p>2020.</p>	<p>Općina Ilijaš Udruženje “Budi mi drug“</p>	<p>Nabavljena tehnička oprema: 1 kompjuter, 1 projektor</p>	<p>Eksterna</p>

	poteškoćama u razvoju				
Opremanje parka za djecu sa poteškoćama u razvoju	Park opremljen sa adekvatnim mobilijarom Dvorište Udruženja prilagođeno i opremljeno adekvatnim mobilijarom	2021. 2022.	Općina Ilijaš Udruženje "Budi mi drug"	Opremljen park sa adekvatnom opremom	Budžetska
Omogućiti djeci i mladima sa poteškoćama u razvoju učešće na kulturnim i javnim manifestacijama	Osigurati učešće osoba s poteškoćama u razvoju na redovitim kulturnim manifestacijama (festivalima, smotrama i drugim kulturnim manifestacijama) prema jednakim uvjetima	2020. 2021.	Općina Udruženje "Budi mi drug"	15 djece sa poteškoćama u razvoju uključeno u realizaciju manifestacije Ilijaški dani	Budžetska

Obezbijediti kvalitetno provođenje slobodnog vremena za djecu	Organizacija niza aktivnosti, kreativnih, edukativnih, sportskih, zabavnih radionica za djecu sa ciljem kvalitetnijeg provođenja slobodnog vremena	2020. 2021.	Općina Ilijaš Udruženje "Budi mi drug" OO „Iskoristi dan – Carpe diem“	Djeca slobodno vrijeme provode ispred kompjutera ili mobitela, odnosno na ulici. Nestrukturirano slobodno vrijeme	Budžetska/Eksterna
Jačanje djetetovih kapaciteta i sposobnosti	Organizacija niza edukativnih radionica za djecu sa ciljem jačanja njihovih kapaciteta i sposobnosti.	2020. 2021.	Općina Ilijaš OO „Iskoristi dan – Carpe diem“	Nemogućnost kvalitetnog korištenja slobodnog vremena. Djeca nemaju razvijenu sposobnost komunikacije, donošenja odluka, suradnje, timskog rada. Postoji manjak samopouzdanja, samopoštovanja te zalaganja za sebe i druge	Budžetska

Edukacija učenika životnim vještinama	Realizacija radionica životnih vještina za djecu školskog uzrasta	2021.	OO "Iskoristi dan – Carpe diem" Osnovne škole SŠC „Nedžad Ibrišimović“	Realizovano 25 radionica životnih vještina i obuhvaćeno 150 djece	Eksterna
Omogućiti korištenje računara Društvenog centra u Mrakovu za djecu i mlade	Aktiviranje Microsoft Office-a na svim računarima i dodatnih programa (3D modeliranje)	2020.	Općina	10 računara sa instaliranim Microsoft Office-om	Budžetska
Obezbjediti kvalitetno provođenje slobodnog vremena za djecu iz udaljenih dijelova općine	Realizacija niza edukativnih, kreativnih, zabavnih i sportskih radionica i aktivnosti za djecu iz udaljenih krajeva općine	2021.	Općina OO „Iskoristi dan – Carpe diem“	50 djece uključeno u sporteske, edukativne i kreativne aktivnosti	Budžetska/Eksterna

Povezivanje i uključivanje djece romske nacionalnosti u edukativno kreativne aktivnosti	Realizacija edukativno-kreativnih radionica sa ciljem integracije djece romske nacionalnosti u aktivnosti zajednice. Uključivanje u sve planirane aktivnosti	2020. 2021.	Udruženje "Budi mi drug" OO „Iskoristi dan – Carpe diem“	Djeca romske nacionalnosti izolovana u romskim naseljima. Problem prosjačenja, neobrazovanosti.	Budžetska/Eksterna
Omogućiti mladima prilike za dodatnu edukaciju	Realizovane radionice pisanja CV-a, motivacionog pisma, intervjua, komunikacija	2020. 2021.	Udruženje "Budi mi drug" OO „Iskoristi dan – Carpe diem“	Realizovane 4 edukacije	Budžetska/Eksterna
Omogućiti mladima mogućnost zabave, izražavanje kreativnosti	Realizacija literalnih, kreativnih radionica za mlade. Organizovanje koncerata, večeri poezije	2020. 2021.	Udruženje "Budi mi drug" OO „Iskoristi dan – Carpe diem“	Nedostatak navedenih sadržaja	Budžetska

			Općina Ilijaš Osnovne škole Srednje škole		
Osvještavanje mladih na temu volonterizma, radi povećanja broja aktivnih mladih u lokalnoj zajednici	Realizacija info sesija na temu volonterizma, dobrobiti i koristi istog.	2020. 2021.	Udruženje "Budi mi drug" OO „Iskoristi dan – Carpe diem“ SŠC „Nedžad Ibrišimović“	Društveno korisno učenje uvedeno kao školski predmet. Djeca prvog razred nedovoljno osvještena i upoznata sa mogućnostima za volonterski angažman	Budžetska